УДК.343.533

ЛУКАШОВ А.І.,

к.ю.н., доцент (Академія МВС Республіки Білорусь. Мінськ)

ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ В СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І ЦИВІЛЬНОГО ОБІГУ

1. Злочини проти порядку здійснення економічної діяльності і цивільного обігу (розділ 25 КК Республіки Білорусь (КК) – це явище тіньової економіки, нелегального цивільного обігу. Це діяння, громадська небезпека яких формалізується державою через надання їм статусу злочинних дій, злочинів (криміналізація). Держава ж і визначає добір ознак, за якими відрізняються ці діяння (ознаки складу злочину), що дозволяють ідентифікувати їх як злочинні.

Процес криміналізації того чи іншого діяння в історичній перспективі часто закінчується декриміналізацією, якщо діяння перестало бути суспільно небезпечним через зміну соціально-економічних умов (наприклад, з переходом до ринкових відносин в пострадянських державах були декриміналізовані приватнопідприємницька діяльність і комерційне посередництво) або через помилковість його криміналізації. До найбільш загальних завдань кримінально-правової науки в сфері економіки відносяться:

1) вивчення суспільно небезпечних дій, які здійснюються в області економічної діяльності і цивільного обігу (тіньова економіка, нелегальна цивільна економіка);

2) вивчення не тільки кримінально-правових норм, передбачених для протидії цим вчинкам, і практики їх застосування, але і норм законодавства економічного блоку;

3) напрацювання рекомендацій законодавцю, який здійснює криміналізацію (декриміналізацію) дій, органам кримінального розслідування і судам, які застосовують кримінальний закон;

4) вдосконалення змістовної сторони вчення про кримінальну відповідальність за злочини проти порядку здійснення економічної діяльності і цивільного обігу, методики викладання цього розділу науки кримінального права, разом з системою підвищення кваліфікації наукових працівників і посадових осіб органів кримінального розслідування і суду.

Реалізація цих завдань дає можливість актуалізації раніше прийнятих рішень про криміналізацію (декриміналізацію) відповідних дій з урахуванням їх поширеності, характеру і ступеня суспільної небезпеки, добротності і застосовності кримінально-правових норм, використаних для описування їх ознак в диспозиції статей Особливої частини КК, обґрунтованості санкцій за їх вчинення і інших параметрів. Вивчення стану тіньової економіки, нелегального цивільного обігу дозволяє також виявити нові суспільно небезпечні форми їх проявлення, які вимагають криміналізації.

2. Наукові дослідження, присвячені застосуванню кримінального права в сфері економічної діяльності і цивільного обігу, повинні здійснюватися в тісному зв'язку з спеціалістами в галузі економіки, цивільного, підприємницького, митного, податкового і інших галузей позитивного права, які встановлюють порядок здійснення економічної діяльності і цивільного обігу. Без тісної взаємодії з цими фахівцями і аналізу норм законодавства економічного блоку, представники науки кримінального права можуть рекомендувати законодавцю прийняття помилкових рішень.

Такі помилки бувають, коли рішення про збереження (введення) відповідальності приймається без урахування економічної ситуації в державі, без урахування думки економістів (збереження в білоруському КК 1999 р. кримінальної відповідальності за спекуляцію і порушення правил торгівлі є, на мій погляд, такою помилкою. Вона була виправлена частковою декриміналізацією спекуляції в 2001 р. і повною декриміналізацією названих дій в 2003 році).

Помилки в формулюванні складу економічних злочинів, які зумовлені невірним використанням норм законодавства економічного блоку, здатні утруднити або блокувати застосування кримінального закону. Так, наприклад, введення кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податку в формі ухилу від подачі декларації про дохід і майно, чи внесення в неї свідомо хибних відомостей було здійснене в статті 243 КК Республіки Білорусь без

врахування норм податкового права, які не передбачають за обов'язок платника податку подавати таку декларацію податковим органам. Як наслідок, в цій частині кримінально-правова норма про кримінальну відповідальність за ухилення від сплати податку в державі не застосовується.

Відсутність потрібного опрацювання з спеціалістами в галузі митного права питання про формулювання складу ухилення від сплати митних платежів (стаття 231 КК), призвело до того, що термін «ухилення» в диспозиції цієї статті, виявився не визначеним. Не вказані і ознаки, які характеризують таке ухилення. Загальний підхід до тлумачення цього терміну в науковій літературі і судовій практиці, і як активної поведінки (дії), і як бездіяння (несплата платежів в установлені строки), являється не в повній мірі відповідною диспозиції частини 2 статті 3 КК про те, що норми КК «належить строго тлумачити». Більше ніж скромний досвід застосування в республіці кримінальної відповідальності за ухилення від сплати митних платежів, гадаємо, зобов'язує відмовитися від абсолютно невизначеної диспозиції цієї статті, вивівши за рамки складу цього злочину ухилення від сплати цих платежів в формі бездіяльності. Невиконання зобов'язань зі сплати митних платежів, в цьому випадку, повинне здійснюватися через реалізацію диспозиції норм статті 124 Митного кодексу Республіки Білорусь (стягнення їх в обов'язковому порядку). Кримінальну відповідальність за ухилення від сплати митних платежів треба встановити тільки за заявою в митній декларації явно невірних даних про митну вартість, країну-виробника товару і транспортних засобів або інших явно невірних даних, які дають підстави для звільнення від митних платежів чи зниження їх розміру (приховування чи заниження об'єкта платежу), які спричинили несплату митних платежів в великих розмірах.

3. Значна більшість кримінально-правових норм про відповідальність за злочини проти порядку здійснення економічної діяльності і цивільного обігу відрізняються підвищеною бланкетністю. За суттю, норми законодавства економічного блоку вказують на немалу кількість ознак складу аналізованих злочинів. Виходячи з цього, вивчення кримінально-правових норм про відповідальність за злочини проти порядку здійснення і економічної діяльності, і цивільного обігу, і практики застосування, одночасно, вимагає і аналізу відповідних норм законодавства економічного блоку. Такий

аналіз може виявити недосконаліть цих норм (прогалини, протиріччя і ін.) і необхідність поставлення питання про їх корегування. В такому випадку корегування норм законодавства економічного блоку буде означати одночасне корегування і відповідних кримінально-правових норм, притому, що в багатьох випадках текст статті Особливої частини КК не зазнає будь-яких змін чи доповнень. Наприклад, із зміною в квітні 2003 р. Міністерством іноземних мов і Державним митним комітетом Республіки Білорусь переліку специфічних товарів (робіт, послуг) автоматично змінився предмет такого злочину як незаконний експорт об'єктів експортного контролю (стаття 229 КК), а текст цієї статті не зазнав будь-яких змін і доповнень.

Таким чином, предмет кримінально-правової науки в сфері економіки уявляється більш широким в порівнянні з іншими її розділами. Він іманентно містить в собі дослідження і норми законодавства економічного блоку.

4. Процеси глобалізації економіки не можуть не торкатися і науки кримінального права в сфері економіки. Звідси, особливе значення для цієї науки, в аспекті розвитку національного законодавства, має вивчення законодавчого досвіду інших держав.

Для країн, які перебувають на стадії становлення економіки ринкового типу, до них належать Білорусь і інші постсоціалістичні держави, такий досвід здається нам важливим і корисним. Через певну близькість економічних і правових систем постсоціалістичних держав накопичений ними досвід в протидії злочинам в сфері економіки треба уважно вивчити і користуватися в законотворчій діяльності. Подібна робота з вивчення і використання законодавчого досвіду інших держав з метою вдосконалення національного кримінального закону і норм законодавства економічного блоку повинна здійснюватися в декількох напрямках.

1) інвентаризація існуючих кримінально-правових заборон (складу злочину) з метою проведення декриміналізації. Наприклад, для Білорусі був корисним досвід України, Молдови і інших держав з криміналізації заняття забороненими видами господарської діяльності. В 1999 році Білорусь, гадаю, без достатніх на це підстав, не внесла подібну норму в новий КК, чим створила проблему притягнення до кримінальної відповідальності за вказану діяльність. Застосування ж для цієї мети норми статті 233 КК (незаконна підприємницька діяльність) є досить спірним;

2) корегування складу злочину і санкцій статей Особливої частини КК, які вже існують. Так, наприклад, проблеми правозастосування, зумовлені численністю норм білоруського законодавства, які передбачають відповідальність за ухилення від сплати податків і інших обов'язкових платежів, можуть бути вирішені через використання позитивного законодавства України, Латвії і інших держав, які використовують для цієї мети одну статтю кримінального закону. Відмова від покарання через конфіскацію майна звинуваченого і заміна його на спеціальну конфіскацію, характерна для Молдови, Естонії і інших країн – орієнтир для модернізації кримінального закону Росії, України, Білорусі (певні кроки в цьому напрямку зробила Білорусь влітку 2003 року, виключивши конфіскацію майна із санкцій 4 статей глави 25 КК);

3) введення заохочувальних норм, стимулюючих посткримінальну поведінку і відшкодування збитку, спричиненого економічними злочинами (звинувачений звільнюється від кримінальної відповідальності або має місце значне її пом'якшення в випадку активного розкаювання). Корисний досвід в цій сфері кримінально-правового врегулювання мають Росія, Україна, Польща, Узбекистан і інші держави. Він, гадаю, буде в якнайближчому часі, затребуваний і Республікою Білорусь;

4) розширення переліку злочинів, які відносяться до категорії справ приватно-публічного звинувачення, беруть до уваги думки потерпілого при вирішенні питання про те, чи потрібні послуги з боку держави (порушення кримінальної справи і притягнення до кримінальної відповідальності) для забезпечення його інтересів. Такий досвід має Польща, Литва і інші держави і він не може бути байдужим для держав, які не використовують сповна цей прогресивний підхід в своєму кримінальному праві.